

Μοιρολόγια και θρήνοι

Σταύρωση, αρχές 15ου αι. Πάτιμος

Η τέχνη της εικόνας ή του λόγου ασχολήθηκε από πολύ νωρίς με τον θρήνο της Παναγίας για τον Χριστό, τόσο ως θέμα στην ορθόδοξη εικονογραφία και υμνογραφία, όσο και με τα μοιρολόγια στο δημοτικό τραγούδι. Ο θρήνος αυτός συνδυάστηκε αμέσως με τον πόνο της μάνας για τον χαμό του γιου της, πήρε τη χροιά της δραματικής αντίθεσης του θανάτου ενός νέου μέσα στην ανοιξιάτικη φύση, και εκφράστηκε, αντίστοιχα, και από τη νεοελληνική ποίηση στα νεότερα χρόνια, συνενώνοντας παλιούς και νέους εκφραστικούς τρόπους. Στο ποίημα του Κώστα Βάρναλη που ακολουθεί, οι χαμένες προσδοκίες της Παναγίας-Μάνας, παρά την έκφραση του ανθρώπινου πόνου, προβάλλονται πάνω στην τελική αποδοχή της θυσίας.

Αλλά και στα νεότερα χρόνια, καθώς η παράδοση του θρήνου της μάνας ανακαλείται για να αποδώσει θυσίες και με αγώνες των ανθρώπων για ένα καλύτερο αύριο, εικόνες και εκφραστικοί τρόποι που χαρακτηρίζουν κείμενα της δημοτικής και της λόγιας λογοτεχνίας, συνδυάζονται ξανά, με διαφορετικό κάθε φορά τρόπο...

Ο πόνος για τον χαμό ενός νέου ανθρώπου, που πεθαίνει μέσα στην άνοιξη, η σύμπτωση της άνοιξης με το θάνατο, υποβάλλει τη σκέψη ότι η θυσία θα οδηγήσει σε μια καλύτερη ζωή. Ωστόσο, παρά την οδύνη της απώλειας, η ελληνική παράδοση από την εποχή του Αχιλλέα στον Όμηρο, δεν παύει να θεωρεί τη ζωή «μέγα καλό και πρώτο», ενώ η ίδια η ζωή χάνει την αξία της, όταν τα ιδανικά δεν μπορούν να βρουν τη θέση τους σ' αυτήν. Ένα κορυφαίο παράδειγμα στη Νεοελληνική Ποίηση είναι οι *Ελεύθεροι Πολιορκημένοι* του Διονυσίου Σολωμού, όπου οι Μεσολογγίτες θυσιάζονται μέσα στην άνοιξη, με πλήρη συναίσθηση της ομορφιάς που χάνουν, αλλά και εκείνης που θα τους άρμοζε να ζήσουν. Στη σύγχρονη λογοτεχνία μια άλλη, ανάλογη περίπτωση είναι ο *Επιτάφιος* του Γιάννη Ρίτσου.

Η μάνα του Χριστού

Ο ελληνικός λαός ποτέ δεν έπαψε να βλέπει ακόμη και στο θείο δράμα την ανθρώπινη πλευρά και με ιδιαίτερη ευαισθησία τον πόνο της μάνας, ακόμη κι αν το πάθος είναι όχι ενός απλού θνητού, αλλά του Θεανθρώπου. Στο ποίημα του Κ. Βάρναλη προβάλλονται όλες οι χαμένες και προσδοκίες και ελπίδες της Παναγίας-Μάνας, στο πρόσωπο της οποίας φανερώνεται η ευαισθησία μιας θνητής Μάνας, που δεν κατανοεί, που δεν αποδέχεται τον θάνατο εκείνου που η θεία φύση Του βρισκόταν πέρα από τη φθορά, αποδεχόταν όμως το πάθος με απώτερο στόχο τη σωτηρία του ανθρώπου.

Μιχαήλ Αλεβυζάκης, 2001. Λεπτομέρεια από τη Σταύρωση. Τοιχογραφία, Ι. Ν. Αγίας Τριάδας, Ντάλας, Τέξας, Η.Π.Α.

Πώς οι δρόμοι ευωδάνε* με βάγια στρωμένοι,
ηλιοπάτητοι δρόμοι και γύρω μπαξέδες!
Η χαρά της γιορτής όλο πιότερο αξαίνει*
και μακριάθε* βογγάει και μακριάθε ανεβαίνει.

Τη χαρά σου, Λαοθάλασσα, κύμα το κύμα,
των αλλώνε τα μίση καιρό τήνε θρέφαν
κι αν η μαύρη σου κήκητα δίψαε το κρέμα,
να που βρήκε το θύμα της, άκακο θύμα!

[...]

Ένα κόκκινο σπίτι σ' αυλή με πηγάδι ...
και μια δράνα* γιομάτη τσαμπιά κεκριμπάρι ...
νοικοκύρης καλός να γυρνάς κάθε βράδι,
το χρυσό, σιγαλό και γλυκό σαν το λάδι.

Κι άμ' ανοίγεις την πόρτα με πριόνια στο χέρι,
με τα ρούχα γεμάτα φιλό ροκανίδι,
(άσπρα γένια, άσπρα χέρια) η συμβία περιστέρι
ν' ανασαίνει βαθιά τ' όλο κέδρον αγέρι.

Κι αφού λίγο σταθείς και το σπίτι γεμίσει
τον καλό σου τον ήσιο, Πατέρα κι Αφέντη,
η ακριβή σου να βγάνει νερό να σου χύσει,
ο ανυπόμονος δειπνος με γέλι ν' αρχίσει.

Κι ο 'κατόχρονος θάνατος θα 'φτανε μέλι
και πολλή φύτρα θ' άφηνες τέκνα κι αγγόνια

καθενού και κοπάδι, χωράφι, αμπέλι,
τ' αργαστήρι εκείνου, που την τέχνη σου θέλει.

Κατεβάζω στα μάτια τη μαύρην ομπόλια*,
για να πάψει κι ο νους με τα μάτια να βλέπει ...
Ξεφαντώνουν τ' αηδόνια στα γύρω περβόλια,
λείμονιάς σε κυκλώνει λεπτή μοσκοβόλια*.

Φεύγεις πάνου στην άνοιξη, γιε μου καλέ μου,
Άνοιξή μου γλυκιιά, γυρισμό που δεν έχεις.
Η ομορφιά σου βασίλεψε κίτρινη, γιε μου,
δε μιλάς, δεν κοιτάς, πώς μαδιέμαι, γλυκέ μου!

Καθώς κλαίει, σαν της παίρνουν το τέκνο, η δαμάλα*,
ζεφωνίζω και νόημα δεν έχουν τα λόγια.
Στύλωσέ μου τα δυο σου τα μάτια μεγάλα:
τρέχουν αίμα τ' αστήθια, που βύζαζες γάλα.

Πώς αδύναμη στάθηκε τόσο η καρδιά σου
στα λαμπρά Γεροσόλυμα Καίσαρας να μπεις!
Αν τα πλήθη αλαλάζανε ξώφρενα* (αλιά σου!)
δεν ήξεραν ακόμα ούτε ποιο τ' όνομά σου!

Κει στο πλάγι δαγκάναν οι οχτροί σου τα χείλη ...
Δολερά ξεσηκώσανε τ' άγνωμα πλήθη
κι όσο ο γήλιος να πέσει και να 'ρθει το δειλι,
το σταυρό σου καρφώναν οι οχτροί σου κι οι φίλοι.

Μα γιατί να σταθείς να σε πιάσουν! Κι ακόμα,
σα ρωτήσανε: “Ποιος ο Χριστός;” τι 'πες “Να με”!
Αχ! δεν ξέρει, τι λέει το πικρό μου το στόμα!
Τριάντα χρόνια παιδί μου και δε σ' έμαθ' ακόμα.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

μακρινιάθε: από μακριά

ευωδάνε: μυρίζουν

αξαίνει (αυξαίνει): μεγαλώνει, πληθαίνει

αλάργα: μακριά

δράνα γιομάτη τσαμπιά κεχριμπάρι: μια σειρά κληματαριά με ώριμα σταφύλια

ομπόλια: μαντήλα

μοσκοβόλια, η: η ευωδιά

αλαλάζανε ξώφρενα: φωνάζανε με μεγάλο ενθουσιασμό

μαδιέμαι: τραβώ τα μαλλιά μου και τα βγάζω, τα μαδώ (σε περιπτώσεις πένθους)

δαμάλα: η νεαρή μάνα αγελάδα

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Οι δύο πρώτες στροφές αναφέρονται στην Είσοδο του Χριστού στα Ιεροσόλυμα. Βρείτε τις εικόνες που αποδίδουν την υποδοχή αυτή.
2. Στη δεύτερη στροφή η χαρά του πλήθους μεταστρέφεται σε οργή και εκδικητική στάση. Για να το καταλάβετε καλύτερα διαβάστε ξανά από το βιβλίο των Θρησκευτικών σας τα όσα αναφέρονται στον ρόλο των Φαρισαίων και την αλλαγή στη στάση του πλήθους.
3. Με ποιες φράσεις υπονοούνται ο λαός της Ιερουσαλήμ, οι φαρισαίοι και ο Χριστός στη ίδια στροφή.
4. Ποια όνειρα έκανε για τον γιο της η Παναγία-Μάνα και τα διατυπώνει μέσα από το μοιρολόϊ;
5. Ποιοι από τους στίχους του ποιήματος σας θυμίζουν τον αντίστοιχο στίχο από τα εγκώμια της Μεγάλης Παρασκευής: «*Ω γλυκύ μου έαρ, γλυκύτερόν μου τέκνον, πού έδν σου το κάλλος*».
6. Γιατί η Παναγία-Μάνα συσχετίζει την εποχή της άνοιξης με τον θάνατο στον στίχο: «*Φεύγεις πάνου στην άνοιξη, γιε μου καλέ μου*»; Γνωρίζετε άλλα κείμενα με τέτοιους συσχετισμούς;
7. Ποια παράπονα εκφράζει η Παναγία-Μάνα στο γιο της στην τελευταία στροφή και πως τα σχολιάζει και συμβιβάζεται;
8. Σε ποια στροφή, κατά τη γνώμη σας, αποδίδεται με τη μεγαλύτερη ένταση, ο πόνος της Παναγίας μάνας;
9. Διαβάστε μια στροφή του ποιήματος και προσέξτε πως λειτουργεί η επανάληψη του ρυθμού από στίχο σε στίχο.

Επιτάφιος

Ο Επιτάφιος του Γιάννη Ρίτσου γράφτηκε με αφορμή τα θύματα της εργατικής Πρωτομαγιάς στη Θεσσαλονίκη το 1936. Η μητέρα του νεκρού νεαρού εργάτη θρηνεί τον χαμό του και μέσα-στο μοιρολόι της περνούν στιγμές από τη ζωή του παιδιού της και τις χαρές που της έδωσε, όσο ζούσε. Όμως, την ώρα του θρήνου της παραστέκονται οι φίλοι, οι συνάδελφοι και όλη η πλάση...

Γιε μου, σπλάχνο των σπλάχνων μου, καρδούλα της καρδιάς μου,
πουλάκι της φτωχιάς αυλής, ανθέ της ερημιάς μου.

Πώς κλείσαν τα ματάκια σου και δε θωρείς που κλαίω
και δε σαλεύεις, δε γροιάς τα που πικρά σου λέω;

Γιόκα μου, εσύ που γιάτρευες κάθε παράπονό μου,
που μάντευες τι πέρναγε κάτω απ' το τσίνορό μου,

Τώρα δε με παρηγοράς και δε μου βγάζεις άχνα
και δε μαντεύεις τις πληγές που τρώνε μου τα σπλάχνα

Πουλί μου, εσύ που μου 'φερνες νεράκι στην παλάμη
πώς δε θωρείς που δέρομαι και τρέμω σαν καλάμι;

Στη στράτα εδώ καταμεσής τ' άσπρα μαλλιά μου λύνω
και σου σιεπάζω της μορφής το μαραμένο κρίνο.

Φιλώ το παγωμένο σου χειλάκι που σωπαίνει
κι είναι σα να μου θύμωσε και σφαλιγμένο μένει.

Δε μου μιλείς κι η δόλια εγώ στον κόρφο, δες, ανοίγω
και στα βυζιά που βύζαζες τα νύχια, γιε μου, μπήγω.

VII

Ήσουν καλός κι ήσουν γλυκός κι είχες τις χάρες όλες,
όλα τα χάρδια του αγεριού, του κήπου όλες τις βιόλες.

Το πόδι ελαφροπάτητο, σαν τρυφερούλι ελάφι,
πάταγε το κατώφλι μας κι έλαμπε σα χρυσάφι.

[...]

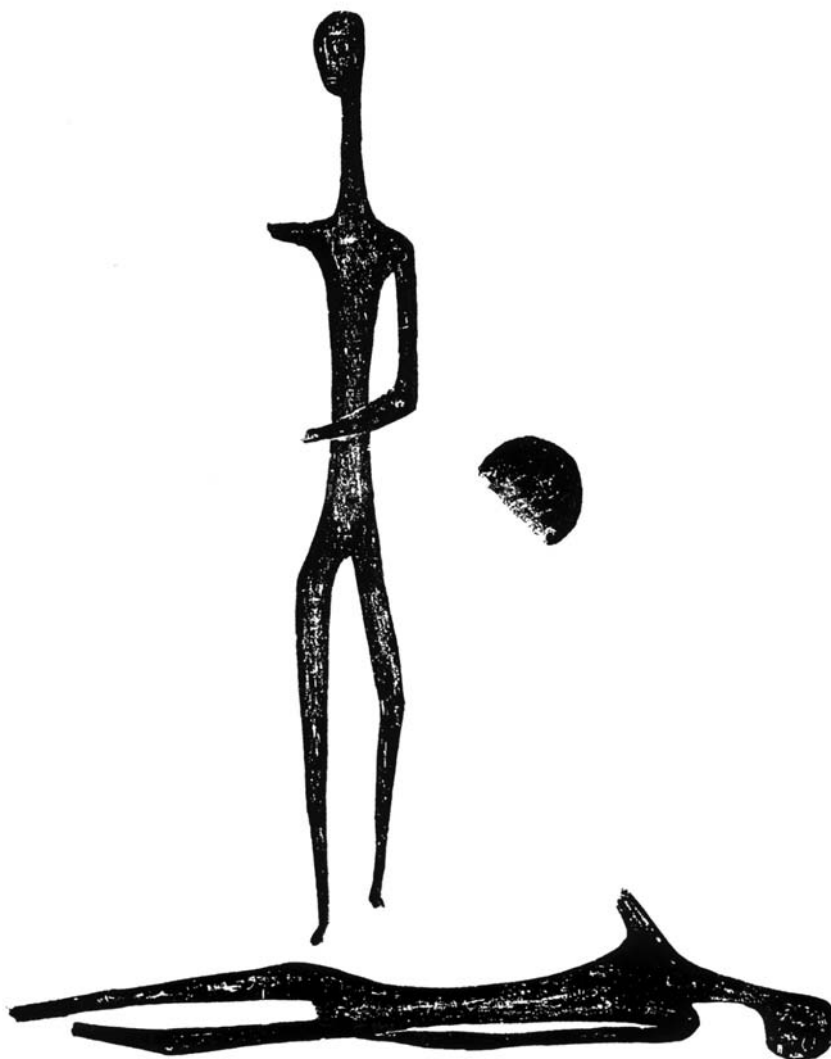
XVII

Βασίλειψες, αστέρι μου, βασίλειψε όλη η πλάση,
Κι ο ήλιος, κουβάρι ολόμαυρο, το φέγγος του έχει μάσει.

Κόσμος περνά και με σιουντά, στρατός και με πατάει
Κι εμέ το μάτι ουδέ γυρνά κι ουδέ σε παρατάει.

Και δες, μ' ανασηκώνουνε· χιλιάδες γιους ξανοίγω,
Μα, γιόκα μου, απ' το πλάγι σου δε δύνουμαι να φύγω.

Όμοια ως εσένα μου μιλάν και με παρηγοράνε
και την τραγιάσκα σου έχουνε, τα ρούχα σου φοράνε.

Βάσω Κατράκη, Συντεταγμένες, 1972

Την άχνα απ' την ανάσα σου νιώθω στο μάγουλό μου,
αχ, κι ένα φως, μεγάλο φως, στο βάθος πλέει του δρόμου.

Τα μάτια μου σκουπίζει τα μια φωτεινή παλάμη,
αχ, κι η λαλιά σου, γιόκα μου, στο σπλάχνο μου έχει δράμει.

Και να που ανασηκώθηκα: το πόδι στέκει ακόμα·
φως ιλαρό, λεβέντη μου, μ' ανέβασε απ' το χώμα.

Τώρα οι σημαίες σε ντύσανε. Παιδί μου, εσύ, κοιμήσου,
κι εγώ τραβάω στ' αδέρφια σου και παίρνω τη φωνή σου.

Τηλέμαχος Κάνθος, Μαύρο θέρος '74, 1977

XX

Γλυκέ μου, εσύ δε χάθηκες, μέσα στις φλέβες μου είσαι.
Γιε μου, στις φλέβες ολουνών, έμπα βαθιά και ζήσε.

Δες, πλάγι μας περνούν πολλοί, περνούν καβαλλαραίοι, -
Όλοι στητοί και δυνατοί και σαν κι εσένα ωραίοι.

Ανάμεσά τους, γιόνα μου, θωρώ σε αναστημένο, -
Το θώρι σου στο θώρι τους μυριοζωγραφισμένο.

[...]

Α. Τάσος,
το Θυσιαστήριο της Λευτεριάς, 1945

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Ποιες εικόνες του ποιήματος διαγράφουν τη μορφή του γιου, όσο αυτός ζούσε;
2. Ποια ήταν η σχέση του με τη μητέρα του;
3. Βρείτε τις φράσεις που δηλώνουν τα συναισθήματα της μάνας για το χαμό του γιου της.
4. «Όμοια ως εσένα μου μιλάν και με παρηγοράνε/και την τραγιάσκα σου έχουνε, τα ρούχα σου φοράνε»:
Ποιοι παρηγορούν τη μητέρα του νεκρού νεαρού εργάτη; Πώς τους βλέπει αυτή;
5. Βρείτε τις φράσεις που μιλάνε για το φως· από πού προέρχεται και πώς επηρεάζει τη μητέρα;
6. Ευριπίδη, *Τρωάδες*, - Γιάννη Ρίτσου *Επιτάφιος*: βρείτε τους στίχους και στα δυο έργα, που μιλάνε για τη συμπεριφορά των παιδιών προς τη γιαγιά και προς τη μητέρα, αντίστοιχα.
7. Πώς εξελίσσεται μέσα στο μοιρολόι της η καθημέριά απ' αυτές;